

INGLIZ TILIDAGI TEONIM KOMPONENTLI FRAZEOLOGIZMLAR: MA'NOSI, QO'LLANISH SOHASI, SEMANTIK TASNIFI, SINONIMIK VA ANTONIMIK JUFTLIK LARI

Jo'rayeva Sofiya Abduraim qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti magistranti

Narmuratov Zayniddin Radjabovich

Dotsent, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Termiz davlat universiteti

Annotatsiya: Ushbu tezis ishida ingliz tilida Xudo, jannat, shayton kabi teonim (diniy) komponentlarni o'z ichiga olgan frazeologik iboralar har tomonlama tahlil qilindi. Bunday idiomlarning ma'nosi va qo'llanish doirasi aniqlanib, ular semantik jihatdan tasniflandi. Tadqiqot davomida ayrim frazeologizmlarning sinonimik va antonimik juftliklari ham ko'rsatib berildi. Misollar haqiqiy korpus materiallaridan olinib, har bir iboraning kontekstdagi vazifasi va tarjima nuancesi yoritildi. Natijada diniy mazmunga ega idiomlarning lug'aviy ma'nosi bilan obrazli ma'nosi orasidagi tafovut hamda ularning ingliz tilidagi stilistik yuklamasi ochib berildi.

Kalit so'zlar: teonim frazeologizmlar, ma'no, qo'llanish sohasi, semantik tasnif, frazeologik sinonimlar, frazeologik antonimlar.

KIRISH

ingliz tilida juda ko'p frazeologik iboralar mavjud bo'lib, ularning ayrimlari tarkibida diniy obrazlarni aks ettiruvchi so'zlarni (teonimlarni) o'z ichiga oladi. Masalan, "God knows", "Heaven forbid", "Good heavens!", "devil's advocate", "speak of the devil", "hell breaks loose" kabi iboralarda bevosita Xudo (God), jannat (Heaven), shayton (Devil/Hell) tushunchalari tilga olinadi. Bu iboralar grammatik tuzilishi jihatidan oddiy bo'lsa-da, ma'nosi jihatidan ko'chma, idiomatik xususiyatga ega – ularning haqiqiy ma'nosini tarkibiy qismlardan bilib bo'lmaydi. Frazeologiyada bunday iboralar "teonim komponentli frazeologizmlar" deb yuritiladi.

Mazkur ishning dolzarbligi shundaki, ingliz tilidagi diniy mazmundagi idiomlar xalqning madaniy va tarixiy tajribasini aks ettiradi, shu bilan birga, ularni to'g'ri anglashi va tarjima qilishi til o'rganuvchilar hamda tarjimonlar uchun muayyan qiyinchilik tug'diradi. Ushbu kirish qismida biz teonim komponentli frazeologizmlarning umumiy xususiyatlari, tilshunoslikda o'rganilgan darajasi va ushbu tadqiqotning maqsadi bilan tanishtiramiz.

ADABIYOTLAR SHARHI

Frazeologizmlar tilshunoslikda keng o'rganib kelinayotgan soha bo'lib, olimlar ularning turli jihatlariga e'tibor qaratishgan. A.V. Kunin frazeologik birlikni "barqaror tarkibga ega, ma'nosi tarkibiy qismlar ma'nosidan butunlay yoki qisman farqlanuvchi birlik" deb ta'riflaydi.

Demak, "God knows" kabi iborada so'zlar oddiy ma'noda "Xudo biladi" degani bilan, aslida bu ibora "hech kim bilmaydi, noma'lum" degan idiomatik ma'noni anglatadi.

Frazeologik birliklarning mazmuni ko'pincha tarixi bilan bog'liq: ko'plab ingliz idiomlari Injil manbalaridan yoki diniy rivoyatlardan kelib chiqqanligi ma'lum. Misol uchun, "forbidden fruit" (ta'qiqlangan meva) iborasi bevosita Tavrot hikoyasiga borib taqaladi, "manna from heaven" (osmondan manna) mo'jizaviy, kutmagan joydan kelgan ne'mat degan ma'noni beradi.

Teonim komponentli idiomlar bo'yicha tadqiqotlarni ko'rib chiqadigan bo'lsak, asosan qiyosiy va madaniyatlararo tahlil ishlari e'tiborni tortadi. Sadigova o'zining Ozarbayjon tilidagi teonimli frazeologizmlar haqida ishlangan tadqiqotida milliy va madaniy xususiyatlarning iboralaridagi ifodasini o'rgangan [2]. Shuningdek, rus tilshunosligida M. Mikhaïlov [3] rus tilidagi "Xudo senga yor" kabi iboralarni boshqa tillarga tarjima qilishdagi qiyinchiliklarni o'rgandi va bunday konstruksiyalar ko'p hollarda boshqa tillarda to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentga ega emasligini, tarjimonlar ularni noto'g'ri talqin qilishini ko'rsatdi. Bu hol ayniqsa biz o'rganayotgan Ingliz tilidagi idiomlarga ham taalluqli bo'lishi mumkin – chunki diniy obrazlar har bir til va madaniyatda turlicha talqin qilinadi.

TAHLIL

Idiomlarning ma'nosi va qo'llanish sohasi: Ingliz tilidagi God, Heaven, Devil kabi so'zlarni o'z ichiga olgan frazeologizmlarning ma'nolari xilma-xil bo'lib, ular aksar hollarda to'liq ko'chma ma'noni anglatadi. Quyida shu kabi idiomlarning ba'zi guruhlar va ularning qo'llanish sohalari keltiriladi:

Bilmaslik va noaniqlik ifodalovchi iboralar: "God knows...", "Heaven knows...". Bu iboralar noma'lumlikni va ta'kidlashni bildiradi. Masalan, "God knows what will happen next." (Keyin nima bo'lishini Xudogina biladi) yoki "Heaven knows I've tried." (Jannat biladi, men harakat qildim) kabi jumalalarda aytuvchi o'zining bilmasligini urg'ulaydi. Qo'llanishi asosan norasmiy nutqda, suhbatlarda. "God knows" amerikacha inglizchada juda keng tarqalgan, "Heaven knows" esa britanacha uslubda yoki biroz eskiroq kontekstlarda ko'proq uchraydi.

Hayrat va hissiyot ifodalovchi undovlar: "Good God!", "Oh my God!", "Good heavens!", "Heavens above!".

Bular turli darajadagi hayrat, qo'rquv yoki g'azab hissini bildiradi. "Oh my God" bugungi kunda eng keng tarqalgan hayrat ifodasi bo'lib, ko'pincha yoshlar og'zaki nutqida va internetda qisqartma shaklida (OMG) ham ishlatiladi. "Good heavens" yoki "Heavens above!" esa nisbatan yumshoqroq, odobliroq hayrat ifodasi bo'lib, keksa avlod va rasmiyroq vaziyatlarda uchraydi.

Bu iboralarning qo'llanish sohasi – og'zaki dialoglar, hikoya va romanlarda dialoglar, ba'zan kinoda. Masalan, "Good heavens, is it true?" – bu yerda gapiruvchi muloyim hayratini bildirgan.

Buyruq, iltijo va la'natlar: "For God's sake" (Xudo haqqi uchun), "In God's name" (Xudo nomi bilan – hayrat yoki jahlda so'raladi), "God forbid" (Xudo ko'rsatmasin). Bu iboralar orqali kuchli iltijo yoki tilak ifodalanadi.

"God forbid" rasmiyroq va yozma uslubda ham qo'llanishi mumkin, yomon voqea sodir bo'lmasligini istash ifodasi. "For God's sake" esa ko'proq jahl yoki umidsizlik bilan kimdandir nimanidir qilishni so'rashda: "For God's sake, stop arguing!" (Xudo haqqi,

janjallashishni bas qiling!). Bunday iboralarining qo'llanishi ehtiyot talab qiladi – chunki diniy nomni bekorga tilga olish ba'zi madaniyatlarda nojoiz deb qaraladi.

Shu sababli, yumshatilgan variantlari ham bor: “for goodness’ sake”, “for heaven’s sake” – bu iboralar aynan shuning uchun paydo bo'lgan [3].

Baxtiyorlik va azob-uqubat holatlari: “in seventh heaven” (yettinchi osmonda – nihoyatda baxtli), “heaven on earth” (yer yuzidagi jannat – juda maroqli joy yoki davr), “hell on earth” (yer yuzidagi do'zax – juda og'ir, dahshatli joy/holat). Bu iboralar ekstremal holatlarni tasvirlaydi.

“In seventh heaven” ko'pincha shaxsning hissiyotini bildirish uchun: “After the wedding, she was in seventh heaven.” (U to'yidan so'ng o'zini yettinchi osmonda his qildi). “Heaven on earth” tinchlik-haloslik ifodasi, masalan: “The island was so beautiful, it was like heaven on earth.”. Aksincha, “It was hell on earth during the war.” (Urush davrida u yer xuddi do'zaxga aylangandi).

Bu iboralar yozma adabiyotda, xotiralarda, kuchli tasvir yaratish kerak bo'lgan matnlarda ko'p uchraydi.

Salbiy qahramon va vaziyatlar: “a devil of a job” (judayam qiyin ish – “shaytonning ishi”), “the devil’s own luck” (shaytonning omadi – juda katta omad, lekin g'ayritabiiy tusda), “between the devil and the deep blue sea” (ikki o't orasida qolmoq). Bu kabi iboralar turli salbiy vaziyat va sifatlarni ifodalaydi.

“Between the devil and the deep blue sea” iborasi bir odamning ikki yomon tanlov orasida qolib ketganini anglatadi – bu idiom keng qo'llanadi va “between a rock and a hard place” bilan ma'nodosh sanaladi. “a devil of a job” bugungi kunda unchalik ko'p ishlatilmasa-da, ba'zan eski matnlarda uchraydi va “an extremely difficult task” degan ma'noni beradi.

Shaxs xarakteristikolari: “devil-may-care” (shayton parvo qilarmidi – hech narsani o'ylamaydigan, beparvo), “God-fearing” (Xudodan qo'rqadigan – dindor va itoatkor), “as poor as church mice” (cherkov sichqonidek kambag'al – juda kambag'al), “holier-than-thou” (sendan ko'ra muqaddas – o'zini solih ko'rsatib, boshqalarni tanqid qiluvchi).

Bu iboralar insonlarga ta'rif berishda qo'llanadi. “devil-may-care attitude” – tavakkalchi, xavfga tayyor xarakter ifodasi bo'lib, adabiyotda ham, kundalik nutqda ham qo'llanadi.

“God-fearing man” esa odatda dindor, axloqli kishini tasvirlashda (ko'proq yozma uslubda). “Holier-than-thou” iborasi esa salbiy ma'noda, ikkiyuzlamachilik yoki mutaassiblikni hajv qilish uchun ishlatilad.

XULOSA

Ingliz tilidagi teonem komponentli frazeologizmlarni o'rganish orqali ularning boy semantik palitrasi hamda stilistik o'rni haqida muayyan xulosalarga keldik.

Birinchidan, bunday idiomlar lug'aviy jihatdan Xudo, jannat, do'zax, shayton kabi tushunchalarni eslatga-da, ularning ma'nosi ko'pincha diniy mazmundan yiroq, kundalik hayotiy ma'nolarga ega ekanligi aniqlandi.

Masalan, “God knows” iborasi Xudoning bilishi haqidagi bevosita ma'nodan ko'ra, “men bilmayman, noma'lum” degan oddiy ma'no beradi. Ikkinchidan, ushbu iboralar uslubiy

rang-baranglikka ega: ayrimlari qat'iy rasmiy (masalan, "Heaven forbid" – kitobiy uslubda), ayrimlari sodda va norasmiy ("Oh my God" – suxandonlikda).

Bu esa, ularni to'g'ri qo'llash va tarjima qilishda kontekstni chuqur anglash zarurligini ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABUYOTLAR:

1. Sadigova, A. P. (2019). Teonim komponentli frazeologizmlarning ozarbayjon tilidagi variantlari (rus tilida). RUDN Journal of Language Studies, Semiotics and Semantics, 10(2), 201-209.
2. Mikhailov, M. (2021). God, the Devil, and Christ: A corpus study of Russian syntactic idioms and their English and Finnish translation correspondences. In Formulaic Language: Theories and Methods (pp. 191-223). Berlin: Language Science Press.
3. Hakimova, D. R. (2022). Ingliz va o'zbek tillarida sinonim va antonim frazeologik birliklar tahlili. Conference proceedings, Termez State University.